

„reč o afekte“, zo slovenskej literatúry posledných desaťročí afektívnu dimenziu jazyka v umeleckej akcii možno synekdochicky predviesť na neskorej lyrike L. Novomeského, kde napriek miestami voluntárnemu deklaratívnemu gestu všetky tie etymologizujúco-slovo- tvorne-opakovacie figúry naznačujú nielen „dialektické“ zvažovanie životnej skúsenosti, ale aj váhanie nad formulovaním jej zmyslu, ďalej na básnivom etymologizovaní alebo pamfletickej, karikujúcej slovo- tvorbe „písa- čiek“ D. Tatarku zo sedemdesiatych rokov či na dekomponujúcich slovných groteskách J. Ondruša, publikovaných v deväťdesiatych rokoch. Napokon jeden zo súčasných jazykovo silne príznakových autorov, básnik Š. Moravčík, ťažiaci z „archaiky“ alebo „erotiky“ jazyka a zároveň nadužívajúci jeho povrchovú, ornamentálnu figuralitu, sa ku K. Terebessymu, ako to korektne zaznamenáva A. Bžoch, za- čiatkom deväťdesiatych rokov prihlásil. Popri latentnej „poetologickej“ línii afektivity v ja- zyku a v poézii ešte možno viesť zjavnejšiu „tematickú“ líniu viac alebo menej poučenej, v poslednej inštancii však amatérskej psycho- analýzy vlastných snov, chybných výkonov, prerieknutí, slovných asociácií atď. príznačne v textoch autorov, pre ktorých mali iniciačný význam štyridsiate roky a v užšom zmysle surrealizmus, v textoch D. Tatarku, A. Maren- čina alebo aj J. Špitza.

Fedor Matejov

Pallová, Darina: KAPITOLY Z NEMECKO- SLOVENSKÝCH LITERÁRNÝCH VZŤA- HOV. Bratislava, Veda a Univerzita Sv. Cyrila a Metoda 1999. 119 s.

Problematika expresionizmu v sloven- skej literatúre je oblasťou, ktorá ešte len čaká na svoje rozpracovanie. Tvorba autorov me- dzivojnového obdobia, predovšetkým rokov

dvadsiatych a tridsiatych, čiastočne aj štyrid- siatych, bola viacvrstvová, rôznorodé moderné štýly sa vzájomne prestupovali a dopĺňali, prispôbovali sa domácemu kultúrnemu kon- textu i tradícii, experimentovalo sa. V dôsled- ku toho aj expresionizmus môže byť vnímaný len ako jedna z viacerých významovo a este- ticky aktuálnych dobových umeleckých ten- dencií, ktoré sa síce uplatnili, no naplno cel- kom nerozvinuli, resp. dostali modifikovaný podobu. Paradoxom zostáva, že aj keď jest- vujú diela expresionistického rázu, originálny teoretický pohľad na slovenský expresioniz- mus dodnes absentuje – doteraz najvýraznej- šou sa javí koncepcia Jána Števčeka, ktorá je však v základe len prebratím modelu nemeckého teoretika Waltera Muschga (expresio- nizmus sociálny, humanocentrický a dekadent- ný, prípadne tiež novoromantický a mýtický) a jeho aplikovaním na slovenské pomery. Hoci sa Števčekov prístup dnes vníma už ako nezodpovedajúci, ostáva stále bádateľsky nepre- konaný.

Obmedzeniam vyplývajúcim z takejto si- tuácie podľahla aj Darina Pallová. Vo svojej knihe *Kapitoly z nemecko-slovenských literár- nych vzťahov* sa sústredila práve na expresio- nizmus, no zostala natoľko poplatná starým koncepciám (tak nemeckým, ako aj sloven- ským), že zmysel jej práce je značne otázný. Aj keď chcela expresionizmus „kriticky zhod- notiť, použijúc historicko-logickú metódu“ (s. 17), súc pritom presvedčená, „že bez jed- noznačného polemického stanoviska niet plod- ného osvetľujúceho dialógu“ (tamže), viac ako kritická a polemická je opisná a reproduková- júca. Napriek deklarovanej snahe „vysloviť vlastné stanovisko“ (s. 25) veľa originality nepre- javila. Zistenia nemeckých teoretikov len me- chanicky prenáša na slovenský „literárny materiál“, v snahe ukázať, že Dobroslav Chro- bák bol expresionistom skutočným, pretože robil presne to, čo robili expresionisti nemeckí. Jej metóda je silne aprioristická, takže závery, ku ktorým dospieva, vôbec nie sú

prekvapivé – v analýzach piatich vybraných Chrobákových poviedok (*Poviestka, Holé steiny, Duo Charlie, Návrat Ondreja Baláža, Kamarát Jašek*) opakovane upozorňuje na „typické expresionistické“ momenty, pričom samotný výraz „typické expresionistické“ zostáva zahalený vo svojej nič nehovoriacej všeobšiahlosti.

Kapitoly z nemecko-slovenských literárnych vzťahov Dariny Pallovej vyšli síce v roku 1999, je to však text evidentne „starý“. Starý nielen v zmysle toho, že je (možno) rozvinutím (?) a dopracovaním (?) autorkiných starších prác – diplomovej z roku 1971 a rigoróznej z roku 1975 (a predpokladám, že aj nejakých iných, ale odkazy na ne už chýbajú) – čo by inak nijako nemalo byť na škodu veci, skôr prínosom, ale text neaktuálny a zastaraný hlavne kvôli spôsobu prezentácie problému, východiskovým inšpiračným zdrojom a citovanej/odkazovanej literatúre. Darina Pallová vystačila pri svojom pohľade na nemecký expresionizmus ešte aj v roku 1999 so svojho času síce podnetnými, ale dnes už predsa len výskumne prekonanými prácami, ktoré v odbornej verejnosti naplno rezonovali niekedy tak pred (minimálne) pätnástimi, dvadsiatimi rokmi.

V prvej časti svojej práce *Literárnoestetické problémy nemeckého literárneho expresionizmu* ponúka Pallová zhrnutie troch „výkladov“ expresionizmu, pričom – literárnohistoricky azda oprávnené – začína článkom Georga Lukácsa z roku 1934 *Veľkosť a rozklad expresionizmu*. Ďalej však pokračuje časovo neskoršou rovinou už veľkých teoretických syntéz, prácami Waltera H. Sokela *Nemecký expresionizmus* (sama pracovala s nemeckým vydaním z roku 1970, ale americký originál vyšiel ešte v roku 1959!) a Waltera Muschga *Od Trakla k Brechtovi* (v príslušnej kapitole sa rok 1963 uvádza ako rok vyjdenia, v záverečnom zozname literatúry však figuruje rok 1961 – takže čitateľ si môže vybrať – rovnako ako z dvoch podôb mena autora: Muschg, resp. Muschgl). Aby naplnila aspekt

vytýčených nemecko-slovenských literárnych vzťahov, v druhej časti s názvom *Slovenská podoba expresionizmu v diele Dobroslava Chrobáka* sa komparatívne zamerala na expresionistickú poviedkovú tvorbu daného slovenského spisovateľa – ibaže aj tu zostala situovaná niekde v čase pred zhruba dvoma desaťročiami: za predstaviteľov súčasnej slovenskej literárnej vedy sú tu považovaní Ján Števcík a Oskár Čepan – obaja už zopár rokov po smrti, aktivita Milana Šútovca z roku 1982, zastúpená knihou *Romány a mýty* s kapitolou o Chrobákovom Drakovi, sa uvádza spojením „naposledy aj Milan Šútovec...“. „Polemiku“, resp. chabý náznak niečoho podobného, s Albínom Baginom bude v tomto kontexte lepšie vnímať ako polemiku koncepčnú, a teda nadčasovú. (Pre úplnosť ale treba uviesť, že v úvode – pri príležitosti vydania textu asi jedinej „čerstvo“ napísanej časti práce – sú títo „súčasnici“ uvádzaní ako „slovenská literárna veda „60-tych až 70-tych rokov“, s. 7.) Pri takomto autorkinom prístupe ani neprekvapí, že v časti *Literatúra* sa pokojne ocitli popri súboroch Marxových, Engelsových a Leninových statí „o literatúre a umení“ aj práce ako *Marxisticko-leninská estetika* (1975), *Marxistická etika* (zostavil kolektív autorov pod vedením A. I. Titarenka a v Prahe vyšlo v roku 1984 – rok 1984 je mimochodom rokom publikovania časovo „najaktuálnejšej“ literatúry), moskovský *Filosofskij slovar* (1983), Vaněkova *Teorie společenského vědomí* (1981) či Popelovej *Filozofické problémy noriem* (1981). Aj keď by som bokom ponechala ráz citovanej literatúry, treba otvorene povedať, že vedecký slovník Dariny Pallovej daná lektúra zasiahla natoľko, že marxistické korene mnohých jej formulácií sú neprehliadnuteľné. Stačí jeden citát: „Noetickým nedostatkom expresionizmu však je to, že koncepcia nového človeka je osudovo spojená s individualistickým riešením spoločenskej situácie“ (s.15). Autorka nestihla ani zaregistrovať, že pracovisko ňou citovaného PhDr. Vladimíra Petříka, CSc. (s. 113) sa

už dávno (teda od roku 1991) nevolá Literár-
novedný ústav SAV, ale Ústav slovenskej
literatúry SAV... Kniha mala svoju vedeckú
redaktorku a dvoch recenzentov – márne sa
snažím pochopiť, v čom spočívala ich práca.
Vydávať vo vedeckom vydavateľstve staré,
neaktualizované, neredigované texty bez nále-
žitého upozornenia pre čitateľa považujem za
vyslovene neseriózne.

Napokon, a to knihe tiež nijako na kva-
lite nepridalo, tak lajdácky urobenú vedeckú
publikáciu som už dávno nevidela. Neporiadne
a nedbanlivo urobená jazyková korektúra
(alebo: bola vôbec nejaká korektúra?) je na-
najvyšš zlou vizitkou vydavateľstva SAV Veda
a na vydaní sa spolupodieľajúcej trnavskej
Univerzity Sv. Cyrila a Metoda. Nemá význam
uvádzať to množstvo preklepov, vynechaných
písmen, chýbajúcich úvodzoviek a podobných
nedostatkov, stačí hádam len jedno – v mene
nemeckého expresionistického básnika Georga
Heyma sa vyskytne mäkké *i*, Musilov „chova-
nec Törless“ sa zmení na Kөрles, či Ludwig
Rubiner je raz Rubiner, raz Rubinier.

Práca Dariny Pallovej mohla mať ohlas
v čase, keď bola skutočne napísaná, dnes je ale
jej pozícia značne neistá. Sokel s Muschgom
boli vtedy „in“, Muschgova koncepcia dokon-
ca silno ovplyvnila Jána Števčeka. Aj keď sa
autorka obmedzila iba na prerozprávanie,
stručné zhrnutie a ideové (t. j. marxistické)
zhodnotenie záverov iných (časť o nemeckom
literárnom expresionizme), mohla – vtedy –
aspoň čiastočne sprostredkovať niečo, čo ne-
bolo všeobecne (trebárs jazykovo) prístupné.
Aj keď autorka má „koncepčné a metodolo-
gické výhrady voči Sokelovej teórii expresio-
nizmu“ (s. 29), ktorú považuje za priveľmi
zložitú a abstraktnú, nič jej nebráni v tom, aby
sa ňou inšpirovala. Hoci podľa nej Sokel
nevidí správne rozdiel „medzi marxisticky for-
mulovaným socializmom a jeho etickou, či
lepšie eticky-utopickou podobou, akú nachá-
dzame v expresionistických spoločenských ví-

ziách“ (s. 33), lebo „v skutočnosti ide o rozpor
medzi etickým utopizmom a reálne uchopeným
problémom humanizmu, vyvedeným z ob-
jektívne platných sociálnych vzťahov“ (tamže),
jeho, ako píše na inom mieste, „pozoruhodné
poznámky“ plne (t. j. takmer doslova a detail-
ne) zhodnocuje vo svojej porovnávacej práci
(v časti o Chrobákovi).

Pallovej anachronická a ideologicky za-
ťažaná rétorika výrazne sťažuje recepciu jej
textu a zákonite vyvoláva pochybnosti o au-
torkinej vedeckej dôveryhodnosti. Z tohto
hľadiska sa problematizuje aj jej porovnávac-
interpretálny pohľad na Dobroslava Chrobáka,
ktorý napokon vyznieva dosť schematicky.
Keďže sa, povedané autorkinými slovami,
sleduje „konkrétne pretvorenie“ programových
výhodísk nemeckého literárneho expresioniz-
mu v Chrobákovej próze (s. 7), v rámci analýz
sa hľadajú „typické expresionistické“ témy,
motívy, obrazy, postupy (naznačené v prvej
časti práce). Darina Pallová nakoniec dospieva
k záveru, že vybrané Chrobákove prózy pred-
stavujú „osobitné spracovanie podnetov ne-
meckého expresionizmu“ (s. 110) – „typické
expresionistické“ je zobrazené „typicky expre-
sionisticky“.

Darina Pallová chce Chrobákovi objaviť
prípísať expresionistický ráz, teda niečo, čo
mu v podstate nikto neupiera, chce rozšíriť
jeho expresionistický záber (už spomínaná po-
lemika s Baginom – v zmysle jeho odčlenenia
od naturizmu, s. 90, hoci na inom mieste –
s. 51 – chápe naturizmus ako slovenský variant
expresionizmu), chce vyzdvihnúť jeho nová-
torstvo. Svojím zbytočne komplikovaným spô-
sobom vyjadrovania, významovo preťaženým
„vedeckým“ jazykom s častými tautológiami si
sama sťažuje vlastnú autorskú pozíciu. Vari
preto sa tu mohli objaviť formulácie typu „aby
to, čo tu chceme vyjadriť, bolo jasné, uvedie-
me ešte jeden citát“ (s. 28), resp. „aby bolo
jasné, čo týmto chceme povedať, uvedieme
dlhší citát“ (s. 94). Ak zostanem v tejto rovine,
napriek vynaloženej recenzentskej snahe o po-

chopenie mi prínos práce Dariny Pallovej *Kapitoly z nemecko-slovenských literárnych vzťahov* zostal značne nejasný.

Dana Kršáková

Sabolová, Oľga: KOMPOZIČNÉ A SÉMANTICKÉ SÚVZŤAŽNOSTI UMELECKEJ PRÓZY. Prešov, Náuka 1999. 131 s.

Práca Oľgy Sabolovej je výsledkom dlhodobejšej výskumnej aktivity. Viaceré, najmä teoretické kapitoly publikovala pred časom ako samostatné štúdie (koncipované aj v rámci grantových projektov), ale zaradené do tejto práce vytvárajú s ostatnými koncepčný celok. Úvod a prvá kapitola *Tvarové a významové súvzťažnosti umeleckej prózy* sú v podstate teoretickým zdôvodnením ďalších častí, ktoré majú interpretačno-analytický charakter. V nich autorka zároveň objasňuje svoj zámer, vysvetľuje, z akého teoreticko-metodologického základu vychádza a čo bude predmetom jej analýz. Ako naznačuje názov, autorka sa zamerala na vzťah kompozície a sémantiky. To znamená, že jej výskum sa dotýka základnej problematiky umeleckého diela, teda významu a tvaru. Predmet si užšie vymedzila tak, že jej interpretácie sú interpretáciami prozaických diel. Nie je to náhoda, pretože v próze má kompozícia špecifický charakter, realizuje sa cez rozličné varianty, a tak poskytuje bádateľovi široké pole výskumu.

Teoretickým a metodologickým východiskom práce O. Sabolovej je teória jazykového (a estetického) znaku a teoretická koncepcia prózy prof. Stanislava Rakúsa, ktorá je postavená na štyroch pojmoch: látka, téma, problém, tvar. Oľga Sabolová sa pokúsila – a úspešne – usúvzťažiť tieto dva systémy, preto je jej práca podnetná aj teoreticky. V podstate ide o preverku možnosti a spôsobilosti Rakúsovej koncepcie odpovedať na všetky súvi-

siace s prieskumom literárneho diela na širokom teoretickom (znakovom) základe. Sabolovej analýzy jednoznačne dokázali primeranosť a produktívnosť Rakúsovej teoretickej sústavy. Pri konkrétnych interpretáciách a analýzach kompozičnej výstavby – O. Sabolová tu používa pomerne širokú variету prístupov – vychádza z premís Rakúsovej koncepcie (skúma vybrané diela napr. z hľadiska témy a problému), ale vždy v semiotickom rámci. Toto „uvádzanie na spoločného menovateľa“ má tvorivý charakter, nachádzajúci výraz aj v terminologickej iniciatíve. Nič necharakterizuje lepšie prienik do komplikovanej problematiky ako nevyhnutnosť hľadať nielen nové teoretické riešenie, ale aj – a najmä – nové pomenovania.

Usúvzťažňovací proces dostáva v práci novú dimenziu pri konkrétnom skúmaní pojmu „kompozícia“ v spojení s „témou“ a „problémom“, riešeného na úrovni semiotiky. Poznatok, že ak kompozícia odráža iba tematickú zložku, vedie to k akémusi l'art pour l'artizmu a že funkčnú polohu kompozície odhaľuje až priestor „problému“, je nový a ďalej posúva naše poznanie. Výsledkom je potom zistenie, že kompozícia preniká do oblastí sémantiky a toto konštatovanie (mimochodom, vyjadrené aj graficky; s grafickými modelmi pracuje O. Sabolová sústavne) dáva raison d'être téme a zameraniu práce; je jej zdôvodnením. Poznatkov podobného druhu, vyplývajúcich z tvorivého využitia Rakúsovej poetiky prozaického textu a semiotiky, je v práci veľa.

Spod zorného uhla uvedených teoretických a metodologických premís sa autorka púšťa do konkrétnych interpretácií vybraných prozaických diel od romantizmu (J. M. Hurban, J. Kalinčiak) cez čarodejné ľudové rozprávky až po diela modernej slovenskej prózy (J. C. Hronský, D. Chrobák, M. Figuli). V závere porovnáva originál (prototext) s prekladom (metatextom); ide o preklad Urbanovej novely *Za vyšným mlynom* do poľštiny, kde autorka precízne určuje významové posuny,